

bebyggelse af den art, som her er skildret. Dette er ikke ensbetydende med, at den her anlagte tolkning er urigtig, men derimod et nyt eksempel på, at arkæologien som videnskab supplerer den historiografiske tradition med helt nyt materiale.

Professor Riis gennemgår med minutøs omhu hele den arkæologiske overlevering om det arkaiske Grækenlands relationer til Levanten. I det vigtige kap. VII (side 126-175) fremlægges de arkæologiske data og indsættes i en større historisk sammenhæng, handelen mellem Grækenland og Orienten. I vore dage kan den kun aflæses af de arkæologiske fund, men forfatteren har sikkert ret i, at handelen med vaser, elfben-sager o. l. kun er sekundær i forhold til handelen med de varer, hvoraf vi ikke har spor. Arten af disse varer er naturligvis ret hypotetisk, og forfatterens forslag side 164 er næppe urimelige.

Grænsen mellem arkæologi og historie lader sig ikke drage. Professor Riis behandlede dette emne i 1949 i en velkendt afhandling: *Kan man grave Historien op af Jordan?* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 212). Svaret var dengang som nu et betinget ja. Hertil skal anmelderen føje den banalitet, at det jo ikke er et historisk forløb, eller en historisk sammenhæng, man graver op af jorden. Vi finder arkæologiske vidnesbyrd eller arkæologiske kilder, som først bliver egentlig historie, når vi fortolker dem. Derfor er en udgravningsberetning som *Sukas I* ikke blot en kildeudgave men samtidig en kildefortolkning, en historisk syntese. Det er ikke altid let at se, hvor kildefrem-læggelsen holder op og syntesedannelsen begynder, og derfor må den opmærksomme læser ikke springe den egentlige fundpublikation over og begynde med det spændende kap. VII: *The Historical Significance of the Finds and the Early Evidence of Greeks in the Levant.*

Jens Erik Skydsgaard

J. A. Bundgaard: Parthenon and the Mycenaean City on the Heights. Publications of the National Museum, Archaeological Historical Series vol. XVII. København, Nationalmuseet 1976. 194 s. + 11 plancher.

I 1957 fremsatte J. A. Bundgaard den these, »at arkitekterne i Grækenland i V. og IV. århundrede endnu ikke havde følt nødvendigheden af det hjælpemiddel, som vi i dag betragter som selvfølgeligt og uundværligt for en arkitekt, den nøjagtige projektion i formindsket målestok«. (*Mnesikles, A Greek Architect at Work*, disp.). I nærværende værk appliceres denne these på alle de store monumentalbygninger på Athens akropolis.

I dag fremtræder borgklippen i det store og hele som et fladt plateau, men fra naturens hånd er den en ås. Parthenons nordflanke ligger stort set direkte på klippen, men hele sydsiden hviler på et kvaderstensfundament på op til 11 m under selve templet, ligesom der er foretaget yderligere terrassering for at forhindre opfyldningerne i at skride ud. I årene 1882-90 blev bl. a. denne opfyldning undersøgt og dette gav stødet til den meget intensive akropolisforskning i dette århundrede. I sin søgen efter ny dokumentation fandt Bundgaard i 1967 en pakke arkivalier vedrørende disse udgravninger i Det tyske arkæologiske institut i Athen. Det var tegninger, der hidrørte fra selve udgravningerne og for størstedelen udført af arkitekten Kawerau. Disse tegninger har Bundgaard gennemarbejdet og udgivet sammen med de originale udgravningsfotografier i den statelige publikation *The Excavation of the Athenian Acropolis*, Kbh. 1974. I 1976, få uger efter forfatterens død, udkom endelig nærværende bog som resultatet af en myreflottig forskers lange liv.

Bundgaard kender hver sten på Akropolis, og ved hjælp af udgravningsfotografier og tegninger kan han rekonstruere bygningshistorien fra senmykensk tid til slutningen af V.

årh. f. Kr., idet tegningerne i mange tilfælde giver oplysninger om stratigrafien ved udgravningerne. Det store brud i den kontinuerlige udvikling er naturligvis persernes erobring af Athen i 480–79 f. Kr. Mens man tidligere forestillede sig, at perserne indskrænkede sig til at nedbrænde de gamle helligdomme, mener Bundgaard, at de gik langt grundigere til værks og destruerede bygningerne langt mere systematisk, herunder også den gamle senmykenske mur, der var klippens forsvarsmiddel. Ved oprydningen efter persernes nederlag ved Plataeae samlede grækerne resterne af de gamle helligdomme i store dynger, og først en lille generation senere gik de i gang med selve opbygningen af helligdommen.

Man var allerede kommet langt med at bygge et stort peripteraltempel hvor Parthenon nu ligger, da planerne blev ændret og bygningen nedrevet, hvorefter man gik i gang med at opføre et nyt og bredere tempel på det gamle fundament og stort set med de allerede brugte bygningsmaterialer. Grunden til denne drastiske ændring var, at Fidias havde fået overdraget opgaven at udføre kultstatuen og skulle bruge en bredere cella til det kolossale chryselefantine gudebillede. Herpå fulgte Propylæerne, Niketemplet samt Erechteion, hvor Bundgaard ved en minutøs analyse af det bevarede tempel finder så mange mærkværdigheder, at han må slutte, at der har været en forhindring, der ikke har tilladt håndværkerne at fuldføre en normal afpudsning af bygningen. Efter Bundgaards mening var denne forhindring intet andet end Athenes hellige oliventræ, der stod inde i selve templet og med forskellige rodsnud bredte sig, så at dette på en række punkter dikterede templets ejendommelige form.

Ved denne fremstilling af bygningshistorien slagtes en række hellige køer. Det gælder såvel inden for arkitekturhistorien som inden for den politiske historie mellem Perserkrigen og den peloponnesiske krig. En række indskrifter omdateres og omfortolkes, gamle suppleringer forkastes eller bekræftes, enkelte nye foreslås. Selve grundlaget for det attiske søforbunds økonomi, $\text{aparchē} = \frac{1}{60}$ af medlemmernes tribut, der skænkedes til Athene, bliver til en frivillig gave, og derved er der åbnet for en hel ny forståelse af Athens imperialistiske politik i V. årh.

Fortolkningen af V. årh.s historie er meget vanskelig. I mere end hundrede år har forsker efter forsker føjet sit bidrag til, og somme tider har man indtryk af, at der er tale om et stort skolastisk system, hvor generation efter generation har bygget videre på forgængerne. Bundgaard går drastisk til værks og tager sit udgangspunkt i rekonstruktionen af bygningshistorien, som han ser den ud fra de gamle tegningers stratigrafiske oplysninger og de iagttagelser, der kan gøres på de enkelte sten og bygninger. Genopbygningen af Athens helligdom er formentlig det mest ambitiøse byggeprogram, det klassiske Grækenland har set, både hvad økonomi, arbejdskraft og teknisk kunnen angår. Dermed må det også have været et af de mest brændende politiske problemer i datidens demokrati.

Bundgaards theser står skarpt mejslet i den korte prægnante tekst. Hver enkelt nytolkning hviler på skarpsindige iagttagelser og præcise ræsonnementer, og da hele billedmaterialet fra de oprindelige udgravninger nu for første gang er tilgængeligt, kan læseren selv kontrollere kilderne. Vurdere dem er straks vanskeligere. Hovedproblemet er naturligvis, hvor megen vægt man tør lægge på udgravningstegningerne og den stratigrafi, de vidner om, altså spørgsmålet om kildernes troværdighed. Bundgaard har udnyttet dem efter deres pålydende værdi og har skabt en helt ny fortolkning ikke blot af det store tempelbyggeri i V. årh., men også af borgklippens historie fra mykensk tid ned til perserkatastrofen. Billedet er præcist og sammenhængende i dets konception af, hvad græsk arkitektur var, og bogen vil altid stå som et monument over en dansk forsker, der gik på tværs af vedtagne opfattelser og skabte en ny helhedsopfattelse af Athen i V. årh.

Som nøgle til denne opfattelse kan bogens sidste sider læses, en polemik der munder

ud i Bundgaards vurdering af hans egen baggrund: hans opvækst som søn af en billedhugger lærte ham om stenhuggernes evne til at behandle materialet, hans videnskabelige træning som klassisk filolog lærte ham kritisk sans, og hans dybe fortrolighed med senere europæisk arkitektur tvang ham til at tage stilling til den græske arkitekturs egenart på en ny måde, i opposition til arkitekt-arkæologernes analogislutninger fra deres egne tegneborde.

Jens Erik Skydsgaard

Philippe Gauthier: Un commentaire historique des Poroi de Xénophon. Hautes études du monde gréco-romain 8. Genève, Paris, Droz. 1976. 289 s. FS 70.00.

Poroi, Indtægtskilder, er det sidste værk, vi har overleveret fra Xenofons hånd. Det er skrevet i vinteren 455/4, hvor Athen var på vej ud af to års forbundsfællekrig som taber. Statskassen var tom, og hvordan skulle landet klare sig i fremtiden, når det attiske søforbund nok fortsatte, men som en skygge af sig selv? Med *Poroi* fremlægger Xenofon en plan, som skal sikre staten så store indtægter, at demokratiet vil kunne fungere stadig mere perfekt, og det uden at man griber til de vante imperialistiske metoder. Planen rummer en række forslag til foranstaltninger, som skal øge statens indtægter fra den attiske metøkstand, fra udenrigshandelen på Piræus og fra minedriften. Den slags spekulationer har forekommet så uforenelige med krigshistorikeren Xenofons person, at kendte historikere som Hasebroek og Rostovzeff vægrede sig ved at tilskrive Xenofon forfatter-skabet, også efter at filologer ved sproglige analyser havde godtgjort, at Xenofon er forfatteren.

Philippe Gauthier hører ikke til tvivlerne. Det er en af hans fortjenester, at han i sin historiske analyse af *Poroi* har demonstreret ligheden også i tankesæt mellem forfatteren til *Anabasis* og forfatteren til *Poroi*. Gauthier er den første, der har ovovet at skrive en udførlig historisk kommentar til *Poroi*. Arbejdet har stået på i 10 år og foregik parallelt med udarbejdelsen af hans *Symbola, Les étrangers et la justice dans les cités grecques* (Nancy 1972). De to værker supplerer hinanden. Der er tale om en fyldig punktkommentar. Den græske tekst er trykt med i sin fulde udstrækning, men splittet op, således at den kommenterede passage står umiddelbart før kommentaren bogen igennem. Teksten er i hovedsagen den af Thiel i 1922 etablerede med enkelte ændringer foretaget af Gauthier. Det overordnede princip har været at undgå rettelser i håndskrifternes læsemåde, hvor denne overhovedet kunne forsvares. Teksten adskiller sig en del fra den, der er basis for Marchants oversættelse fra 1925 i Loeb Classical Library.

Xenofons tekst falder naturligt i seks hovedafsnit, og i forbindelse med hvert af disse har Gauthier ud over punktkommentaren taget fra et til fem problemer op til diskussion. Fra afsnittet om minedrift f. eks. *Xénophon, la concurrence et le marché*, og fra afsnittet om Athens fremtidige placering blandt de græske stater *Xénophon et l'hégémonie pacifique*. Diskussionerne fremtræder som 13 små selvstændige artikler, hvor Gauthier tager stilling til den løbende forskningsdiskussion, og de er fulde af gode ideer. Først meget sent fik Gauthier adgang til M. I. Finley's *Ancient Economy* (Forord, s. xi), men det er tydeligt, at han ligger på linie med Finley i dennes opfattelse af forholdet mellem stat og økonomi.

I sådan en mangfoldig bog er der nødvendigvis ting, man må sætte spørgsmålstegn ved. Jeg kan således ikke være enig med Gauthier, når han i *Poroi* iv,22 finder det endegyldige bevis for, at der arbejdede frie mænd i Laurion-minerne. Teksten kan oversættes på flere måder, og argumentationen for Gauthiers tolkning svækkes af de resultater,